

It seems on the basis of inventory from the Old Ishtar Temple that the cultic life was similar to later Assyrian and Babylonian customs. An Image of a deity was placed in the temple and the priesthood took care of this deity. They particularly prepared the offers (killed animals, food, aromatic substances). The ruler of the city Ashur was the main priest of the god Ashur. This was characteristic for Assyria from Old Assyrian times. Common people could take part in the cult by means of a dedication of something to a deity.

Theories of Ashur's origin are based on accessible information. Nevertheless, it is difficult, or maybe impossible, to verify them. One old theory says that the god Ashur arose through the deification of the city Ashur. This theory explains the confusion of determinatives for place or deities at the name Ashur and also the absence of epithets in the beginning of his cult. Another theory assumes that the cult of Ashur could come into northern Mesopotamia from another region through long distance trade. The tradesmen became elite thanks to the importance of the connection with distant regions. The significance of the god Ashur grew together with the significance of the tradesmen who assimilated in Assyria.

Ivan Ramadan

Internalismus a externalismus v historiografii arabsko-islámské vědy se zaměřením na medicínu

Abstract

This paper is concerned with the internalism/externalism issue as reflected in the historiography of medieval Arabic/Islamic science with focus on medicine. The introductory part touches on the theoretical aspects of the internalist/externalist debate; it looks at the internalist/externalist dichotomy, discusses the gradual shift to the eclectic approach and traces the current trends in terms of approaches to the study of the history of science in general. The main part of the paper is devoted to analyzing and assessing some selected articles and publications on medieval Arabic/Islamic science and medicine with view to the internalist/externalist approaches used by their authors. The conclusions drawn reveal the prevalence of the internalist approach in works written in the more distant past, while most of the current studies, especially those authored by Western scholars, reflect the impact of the social history of science with its specific methods.

Key words: internalism, externalism, Arabic/Islamic science, medicine, historiography, medieval

1. Úvod

Předmětem studie je problematika externalismu a internalismu jako odlišných metodologických přístupů k historiografii středověké arabsko-islámské vědy se zaměřením na medicínu. Úvodní kapitoly práce se zabývají teoretickými aspekty debaty mezi

internalismem a externalismem. V následných kapitolách studie analyzuje vybrané publikace a články z oblasti historiografie arabsko-islámské středověké medicíny z hlediska internalistického a externalistického přístupu k dějinám vědy. Cílem studie je zmapování převažujícího přístupu k historiografii arabsko-islámské středověké medicíny ve vybraných publikacích.

2. Vymezení pojmů internalismus a externalismus

Podle S. Shapina akademická debata kolem internalismu a externalismu hrála velmi výraznou roli v historii a sociologii vědy v době od počátku druhé světové války až po konec studené války.¹ Pro historiografii vědy byly v tomto období charakteristickým tématem dva poměrně značně odlišné přístupy, odrážející se jak ve vymezení samotného předmětu této disciplíny, tak i ve způsobu zkoumání vědeckého poznání minulosti.

S vědomím určitého zjednodušení lze říci, že stoupenci internalismu považovali ideje a metody užívané ve vědeckém bádání za autonomní, přičemž jejich rozvoj a historické proměny přičítali převážně vnitřní dynamice racionálního myšlení a postupů. Předním zájmem internalistů bylo potom osvětlovat pojmy a kategorie, vyskytující se ve vědeckém bádání v minulosti, nacházet zdůvodnění dřívějších vědeckých poznatků a proniknout do logiky vývoje vědeckého poznání. Internalisté v podstatě odhlíželi od sociokulturního kontextu, ve kterém nenacházeli dostatečně podnětné vlivy týkající se mechanismů rozvoje vědy. V nejlepším případě připouštěli, že sociální a ekonomické podmínky mohou určitým způsobem ovlivnit načasování či směřování výzkumu, v opačném případě pak těmto podmínkám přisuzovali negativní roli, potencionálně narušující progresivní rozvoj vědy.

Podle zastánců externalistického přístupu je třeba sociální a kulturní faktory zohlednit nejen v souvislosti se směrem vědeckého bádání, nýbrž i vzhledem k samotnému jeho obsahu a výsledkům. Socio-kulturní kontext je externalisty pokládán za nedílnou součást předmětu historiografie vědy, jelikož důkladné studium kulturního, sociálního a ekonomického zázemí vědeckého bádání napomáhá odhalit povahu a sílu společenských vlivů a podnětů, které se na vědeckém poznání podílejí. Vědecké bádání se podle externalistů neodehrává v žádném hermeticky uzavřeném intelektuálním světě idejí, teorií a racionálního uvažování, který by byl odtržen od dobových sociálních a kulturních souvislostí a vztahů. Extrémní pozici externalismu pak představuje program sociálního konstruktivismu, rozvíjený přibližně od 80. let minulého století, který považuje vědu za formu sociální interakce a její výsledky za sociální konstrukty.² Prostředí, například laboratoře, ve kterých je vědecké poznání konstruováno, je určující natolik, že utváří realitu.

1) Shapin 1992, 333–369.

2) Viz např. Latour 2003, 93.

3. Formování dichotomie internalismus/externalismus

Zjevnější zárodky předznamenávající diskusi týkající se internalismu a externalismu bývají v odborné literatuře spojovány s ranými pracemi zakladatele sociologie vědy Roberta Mertona (1910–2003), jež sahají do 30. let dvacátého století, zejména s jeho studií nazvanou *Science, Technology and Society in Seventeenth Century England*. Ve zmíněné studii, rezonující určité podněty (nikoli však marxistické), vzešlé z Hessenova³ materialistického výkladu Newtonovy práce *Principia mathematica philosophiae naturalis* (z r. 1687), Merton sonduje vzájemné vztahy mezi vědou a společností. Zastává převážně internalistické stanovisko, na které ukazuje například jeho výrok: „*Specifické objevy a vynálezy patří interní historii vědy a jsou značně nezávislé na faktorech jiných nežli čistě vědeckých.*“⁴ Přímý vliv sociální skutečnosti na formování obsahu vědeckého myšlení sice odmítá, v puritánských hodnotách anglického protestantismu (externí faktor) nicméně spatřuje katalyzátor, který napomohl rychlému rozvoji moderní vědy v Anglii ve zkoumaném období (známá Mertonova teze).⁵ Externím vlivům působícím na vědecké poznání Merton přiznává poměrně značně omezený účinek, který se může projevat například při výběru témat vědeckého výzkumu, nebo v běžném provozu vědeckých institucí. Jeho zásluhu lze však v tomto kontextu charakterizovat jako významný příspěvek k důslednému rozlišování interních a externích faktorů. Toto rozlišení v Mertonově případě sloužilo především k demarkaci hranice mezi historií vědy a jejím sociologickým výkladem.

Internalistický přístup je podobně charakteristický i pro zakladatele oboru americké historiografie vědy George Sartona (1884–1956), proponenta pozitivistické představy o povaze vědy. Sarton sice připouští některé faktory politického, ekonomického, vojenského i jiného rázu, které mohou podmiňovat například matematické objevy, chápe je ale jako činitele existující vedle mnoha dalších s tím, že se míra jejich působnosti v různých dobách mění.⁶

Dichotomie internalismus/externalismus, tedy rozdílnost ve zdůrazňování kognitivní dimenze vědecké činnosti oproti důrazu na sociální kontext, zřetelně vykrytalizovala podle názoru představitelů nové sociologie vědy (sociology of scientific knowledge) S. Shapina či B. Barnese teprve v 50. letech. Publikované práce západních marxisticky orientovaných historiografů, velkou měrou tematicky zaměřené na vědeckou revoluci či obecně vzato na okolnosti geneze moderní vědy (např. E. Zilsel, B. Farrington, S. Mason, J. D. Bernal, J. Needham) byly internalisty převážně vnímány jako

3) B. Hessen (1893–1936), sovětský fyzik, který svojí interpretací Newtonovy klíčové práce poukázal na provázanost vědeckého bádání se sociálními vztahy, a tím narušil dosavadní historiografickou tradici.

4) Merton 1938, 434.

5) Brooke 2001, 5.

6) Shapin 1992, 338.

„agresivní pokus o devalvací vědy“ tím, že odkrývaly zcela prozaické, převážně praktické příčiny jejich počátků.⁷ Mezi internalisty byly pozitivně přijímány názory Alexandra Koyré (1892–1964), jenž optikou platónského idealismu odmítal vliv společenských faktorů na rozvoj vědy coby marxistický předsudek.⁸

4. Eklektická syntéza jako cesta postupného překonání dichotomie

Materialistický přístup byl nejen v přímém rozporu s ideálem neutrálního, nezištného hledání pravdivého poznání, ale navíc se začal důrazněji prosazovat právě v období studené války, na pozadí nelítostného ideologického soupeření. Lze se domnívat, že byl stoupenci internalismu vnímán jako určitá hrozba, což vedlo k hledání prostředků, jak jej neutralizovat. Teoretické debaty se v tomto období vyznačovaly poměrně značně polarizovanou rétorikou, v praxi historiků vědy, kteří se distancovali od marxistického pojetí, se však postupně začal uplatňovat spíše internalisticky zbarvený eklekticismus.⁹ Tradiční pohled na vědu, prostou jakékoli kontaminace způsobené externími, tj. sociálními faktory, stejně tak jako vulgární ekonomický redukcionismus marxistického ražení, se staly nadále neudržitelnými. Extrémní pozice jsou opouštěny a začíná se prosazovat názor reprezentovaný například americkým historikem lékařské vědy R. Shryockem, který v historii vědy odkrývá nepřetržitou mezihru (interplay) vnitřní logiky a vnějšího prostředí.

Pro eklektickou syntézu se v 60. letech vyslovuje stále větší počet historiků vědy i sociologů (R. Hall, CH. Rosenberg, R. Young a další), a tento trend je charakteristický i pro metodologickou debatu následujícího desetiletí.

Další vývoj ukazuje na posilování pozice externalistického přístupu, který zhruba od 80. let začíná v historiografii vědy převažovat. Při sledování tohoto trendu je třeba zohlednit i vlivy, přicházející ze strany sociologie vědy, která ve svých výkladech věnuje roli interních i externích faktorů pozornost stejnou měrou.

V 90. letech je již rozlišování externích a interních faktorů v historiografii vědy pokládáno v podstatě za překonanou záležitost, neboť zkoumání socio-kulturních poměrů, ve kterých se vědecké bádání odehrává, je považováno za zcela přirozenou součást historiografické práce, kterou není třeba nijak zvlášť zdůrazňovat. Ostré hrany někdejších nesmiřitelných postojů se zdají být obroušeny natolik, že Ch. Gillispie ve své recenzi souborné publikace *Companion to the History of Modern Science* z počátku 90. let dokonce označuje rozlišování interních a externích faktorů za „pomíjivou schizofrenii“, kterou jak doufá, jsme přestáli.¹⁰

7) Shapin 1992, 339.

8) Vlivná byla například jeho studie věnovaná vědecké revoluci *Études Galiléennes* (1939).

9) *Internalist/Externalist Historiography from Encyclopedia of the Scientific Revolution from Copernicus to Newton*: www.boorags.com/tandf/internalistexternalist-tf/, 20. 12. 2012.

10) Gillispie 1991, 97.

5. Problémy provávající debatu internalismus/externalismus

Přes takto zdánlivě uspokojivě „vyřešený“ stav problematiky S. Shapin i někteří další badatelé poukazují na určité nesrovnalosti či nejasnosti, které diskusi ohledně internalismu a externalismu doprovázely. Zmíníme se zde pouze o některých z nich. Především je třeba upozornit na problém, který je spjat s aplikací samotných pojmů internalismus a externalismus. Ty mohou být používány ve vztahu k teoriím vědecké změny (ta je podle jedné teorie reakcí na interní faktory, podle druhé na faktory externí), mohou ale také označovat metodický přístup, jinými slovy směr zaměření výzkumu (zcela či převážně) na faktory označované jako interní (kognitivní procesy) nebo externí (sociokulturní aspekty). V historiografické praxi pak mohou badatelé zastávat internalistickou teorii, a uplatňovat přitom externalistický přístup či naopak, popřípadě se nemusejí o teorii zajímat vůbec.¹¹

Dále je třeba poukázat na skutečnost, že již sama snaha o přesné vymezení a rozlišení interních a externích faktorů představuje jistý problém, neboť ty nikdy nebyly důsledně a v úplnosti definovány. Problematickým se například jeví jednoznačné zařazení ideí a podnětů teologické či filosofické povahy do té které skupiny. Například A. Koyré, proslulý svým internalisticky orientovaným pojetím dějin vědy, považuje roli teologie a filosofie vzhledem k utváření novověké vědy za produktivní. Podle názoru moderních badatelů se však jedná o činitele externí, neboť jde o mimovědecké projevy kultury. V debatách historiků vědy se navíc projevila značná asymetrie způsobená nedostatkem zájmu či vědomé pozornosti ohledně vnímání externích a interních faktorů (i když přirozeně nikoli takto označovaných) z pohledu představ aktérů žijících ve zkoumaném období. Namísto pokusu o potřebný vhled do interních a externích činitelů v dobovém kontextu se historikové vědy často spokojili s jejich rozlišením podle zaběhnutých norem bádání své vlastní současnosti. Zároveň zde narážíme také na obecnější problém, kterým je stanovení demarkační linie mezi tím, co nazýváme vědou (s jí vlastními pojmy a metodami výzkumu) a tím, co považujeme za ne-vědu, zejména právě při zkoumání badatelských výsledků premoderního období. Otázkami spojenými s nežádoucím přenášením moderních demarkačních kritérií do minulosti se již od 70. let vážně zabýval například sociolog B. Barnes.¹²

Tato problematika vystoupila zřetelně do popředí u jednoho z hojně diskutovaných témat historiografie vědy, kterým je vzájemný vztah vědy a náboženství. Esencialistické hledisko, které bylo ve snaze o uchopení vzájemné interakce náboženství a vědy v minulosti často uplatňováno, v současné historiografii vědy neobstojí. Žádná definice nedokáže postihnout diversitu významu těchto pojmů v prostoru a čase, a proto jakýkoli pokus o zevšeobecnění se zdá být nepřijatelnou redukcí, pouhým silně zjednodušeným

11) Shapin 1992, 346.

12) Viz např. jeho práce *Scientific knowledge and sociological theory* (1974).

schématem. Spolu s proměnami, kterými v průběhu času prošly filosofie, metodologie i historiografie vědy (např. odklon od whigismu a prezentistického způsobu výkladu dějin vědy, příklon k symetrickému přístupu), došlo k výrazné změně perspektivy, ze které jsou věda i náboženství nahlíženy. Přibližně od 90. let minulého století, kdy byla dichotomie internalismus/externalismus překonána, se historikové vědy shodují v tom, že modely odrážející zjednodušeně pojímané vztahy mezi vědou a náboženstvím nevyhovují.

Současní historikové vědy se přiklánějí k tzv. tezi o složitosti (complexity thesis).¹³ Za abstraktními pojmy, jakými věda a náboženství nepochybně jsou, je podle nich třeba vidět zcela konkrétní názory, postoje, pocity a praktiky vědců i teologů ve vší jejich komplexnosti, které navíc nelze vytrhávat z historického a sociokulturního kontextu. Do popředí zájmu historiků vědy se tak namísto dřívějších tendencí ke generalizacím dostaly případové studie (case studies).

6. Internalismus a externalismus v pracích vybraných historiografů středověké arabsko-islámské vědy se zaměřením na medicínu

Nyní se na vybraném textovém materiálu pokusíme ukázat rozličné přístupy v pracích některých historiků vědy a postihnout jejich internalistické či externalistické tendence.

Jedním z badatelů patřících ke generaci zakladatelů profesionální historiografie vědy byl německý oftalmolog Max Meyerhof (1874–1945).¹⁴ Kromě lékařské praxe se tento vědec věnoval nejen bádání ve svém oboru, ale také historii arabské vědy a zejména arabské medicíny. O jeho badatelské práci svědčí dlouhý seznam odborných publikací, který za přispění G. Sartona sestavil J. Schacht.¹⁵ My se zde soustředíme na dvě z Meyerhofových prací z oblasti arabské vědy, a sice na text nazvaný *New Light on Hunain Ibn Isháq and his Period* z roku 1926 a dále na příspěvek publikovaný pod názvem *Ibn An-Nafis (XIIIth cent.) and his theory of the lesser circulation* z roku 1935.

První zmíněná Meyerhofova práce o arabském lékaři a výrazném představiteli překladatelského hnutí v Bagdádu v 9. století Hunajnu Ibn Isháqovi (809–877) dokládá autorův zájem o tuto osobnost nejen z hlediska medicínského, nýbrž i z hlediska filologického.¹⁶ Meyerhof rozebírá Hunajnův rukopis *Risála*,¹⁷ který obsahuje výčet Galénových

spisů, jež v 9. století existovaly ve valné většině spolu s jejich verzemi v syrštině a arabštině, pořízenými přibližně do roku 880.¹⁸ Kromě tohoto pramenného materiálu se Meyerhof při studiu faktů týkajících se Hunajnova života, jeho činnosti i práce jeho spolupracovníků a žáků, opírá o údaje arabských autorů, již jsou mu známy z odborné literatury.¹⁹ Těmito autory jsou bagdádský knihkupec An-Nadím (10. st.), autor souborné práce *Katalog (al-Fihrist)* a arabští historiografové 13. století Ibn al-Qiftí (z. 1248) a Ibn Abí Usajbia (z. 1270). Pečlivým porovnáváním faktů obsažených ve výše uvedených zdrojích Meyerhof upřesňuje, tj. potvrzuje, popřípadě vyvrací některé biografické údaje, data, období či pořadí provedení jednotlivých překladů, a na doložení svých tvrzení hojně uvádí vybrané citace. Na základě zjištěného se posléze v některých případech snaží odvodit další souvislosti: „*Je pravděpodobné, že jde o období, kdy Hunajn pobýval na známé universitě v původně perské provincii [...]*“²⁰ nebo „*[...] tato poznámka se může vztahovat jedině k al-Ma'múnově výpravě proti Byzantské říši během posledních pěti let jeho vlády (828–833).*“²¹

Meyerhofova práce obsahuje očíslovaný seznam latinských názvů 129 Galénových děl, zmiňovaných (v arabštině) v Hunajnově spise *Risála*. Každá jednotlivá položka zabírá dva řádky až odstavec textu. Výčet je doplněn informací o jménech překladatelů a o jazycích, do kterých bylo příslušné dílo přeloženo (syrština, arabština), případně poznámka, z jakého důvodu přeloženo nebylo. U některých titulů je uvedeno jméno zadavatele překladu, pokud byl pořizován na objednávku, v některých případech je zmíněna také kvalita překladu i jeho případné pozdější korekce týměž či jiným překladatelem. Meyerhof hojně cituje Hunajnovy poznámky, z nichž si čtenář sám vytvoří představu o jemu vlastních překladatelských postupech, tedy vyhledávání a shromažďování řeckých rukopisů, pečlivém porovnávání, případně doplňování chybějících informací a následném překladu nejvěrohodnější verze textu. Seznam Galénových děl Hunajnova spisu *Risála* je Meyerhofem porovnán se seznamy uváděnými ve výše zmíněných pracích arabských historiografů a rozdílnosti jsou okomentovány.

Také následující kapitoly mají charakter přehledného výčtu informací, ať již se týkají jednotlivých překladatelů Galénových děl uvedených v Hunajnově spise *Risála*, nebo patronů, kteří jejich překladatelské aktivity podporovali a zaštiťovali. Přestože se u patronů dozvídáme o jejich mocenském postavení a názvech vykonávaných funkcí, o jejich pohnutkách a motivech podpory překladů nás informují strohá konstatování typu: „*Byl velkým milovníkem vědy.*“²²

13) Wilson 2000, 8.

14) Za svého života v Egyptě, kde strávil několik desítek let a v r. 1935 přijal egyptské občanství, uvítal řadu předních intelektuálů a vědců své doby, jimiž byli např. historikové vědy G. Sarton, Ch. Singer, orientalisté C. A. Nallino, H. A. R. Gibb, L. Massignon, bakteriolog R. Koch, spisovatel T. Mann a další.

15) Schacht 1950, 12–32.

16) M. Meyerhof znal kromě němčiny také latinu, řečtinu, angličtinu, francouzštinu, hebrejštinu, arabštinu, syrštinu, perštinu a turečtinu (Schacht 1950, 8–9).

17) Uvádíme zkrácený název spisu.

18) Jednalo se převážně o Galénovy spisy lékařské, v malém počtu i o jeho práce filosofické.

19) Viz Gabrieli 1924, 282–292.

20) Meyerhof 1926, 688.

21) Meyerhof 1926, 688.

22) Meyerhof 1926, 714.

Meyerhofova práce *New Light on Hunain Ibn Isháq and his Period* navzdory svému názvu nezprostředkovává žádný hlubší vhled do kulturního a společenského kontextu sledovaného období, ve kterém došlo k výraznému rozmachu arabské intelektuální aktivity. Autor nepátrá po příčinách tohoto fenoménu, nehledá kauzální vztahy, spíše konstatuje fakta, popřípadě trendy. Převážnou část jeho práce tvoří výčet zejména biografických a bibliografických údajů, které přehlednou formou předkládá, cituje, komentuje a srovnáváním alternativních vyjádření případně vylučuje mylně tradované informace. Jeho přístup lze charakterizovat jako internalistický, vykazující typické rysy pozitivistické historiografie vědy. K internalistickému pojetí navíc u Meyerhova přistupuje anachronní způsob líčení přenosu vědění jak lze doložit na následujících tvrzeních jako: „[...] *Tradice metod získávání vědění Alexandrijské školy byla stále plně živá v Domu moudrosti v Bagdádu v průběhu 9. století*“, nebo „[...] *arabské překlady Galénových děl, provedené Hunajnem a jeho žáky Hubajšem, Isháqem a Isou, tvořily hlavní součást řecko-arabského standardního kánonu medicíny, který dominoval v arabské středověké vědě až do 19. století, a měl dobře známý vliv na evropskou středověkou medicínu prostřednictvím latinských verzí těchto a jiných arabských lékařských knih.*“²³

Nyní se zaměříme na druhou výše zmíněnou Meyerhofovu práci Ibn An-Nafís (XIIIth cent.) and his theory of the lesser circulation, zaměřenou na diskutovaný přínos arabského lékaře 13. století Ibn an-Nafíse, vlastním jménem Alá' ad-Dín ibn an-Nafís al-Qaraší ad-Dimašqího (z. 1288), který je znám, mimo jiné, svým popisem malého (plicního) krevního oběhu. Ani v tomto svém pojednání se Max Meyerhof příliš neodchyluje od internalistického výkladu problému. V úvodu předestírá stručnou historii vývoje poznání, týkajícího se anatomie a fyziologie srdce, plic a oběhu krve. Vychází od starých Egypťanů, přes tzv. řecký odkaz Hippokrata, Aristotela, Alexandrijskou školu a dospívá ke Galénovi, jehož rozšířená teorie byla převzata helénistickými, syrskými a islámskými lékaři v následujících staletích. Tuto teorii v arabsko-islámském prostředí systematicky vyložil Ibn Síná (Avicenna, z. 1037) ve svém díle *Kánon Medicíny* (arab. al-Qánún fí at-Tibb), odkud se pak v latinském překladu rozšířila do evropského lékařského prostředí.²⁴ Z uvedených výroků lze odvodit, že autor na příkladu arabského lékařství vyjadřuje přesvědčení o kontinuálním vývoji vědeckého poznání, které se v průběhu doby zdokonaluje a narůstá. Můžeme se tedy domnívat, že i tento spis dokládá Meyerhofovu příslušnost k pozitivistickému proudu, což je zřejmá dáno i dobovými tendencemi v historiografii vědy.

V další části námi zkoumané práce, nazvané *A Short Sketch of Medical Life in Damascus and Cairo during the XIIIth Century A. D.* bychom podle nadpisu mohli očekávat sondu do socio-kulturního prostředí, ve kterém arabští lékaři pracovali a báдали.

23) Meyerhof 1926, 724.

24) Meyerhof 1935, 100–101.

V kapitole však autor zmiňuje data ustavení bimáristánů, čili nemocnic (al-Bimáristán an-Núrí v Damašku a al-Bimáristán an-Násirí v Káhiře) a jména jejich zakladatelů. Následuje přehled prominentních lékařů, včetně učitele Ibn an-Nafíse, jímž byl Muhaththib ad-Dín ad-Dachwár, zakladatel lékařské školy al-Madrasa ad-Dachwáríja v Damašku. Z této pasáže se dozvídáme o teoretických zdrojích, které měli učenci k dispozici (především Ibn Sínův *Kánon medicíny*), nelze zde však vysledovat nic konkrétního o stimulech či podmínkách doprovázejících provozování lékařské praxe v Damašku a Káhiře 13. století. Ve své prezentaci Ibn an-Nafíse a jeho díla se Meyerhof dále opírá o biografie z per arabských historiků lékařství 14. století Ibn Fadlalláha al-Umarího (z. 1348) a as-Safadího (z. asi 1363), které sám přeložil. Tyto biografie uplatňují metodu odkazů na výpovědi věrohodných osob (např. Burhán ad-Dín Ibráhím ar-Rašídí, učený imám, nebo káhirský lékař as-Sadí ad-Dumjátí),²⁵ kteří uvádějí anekdoty z Ibn an-Nafísova života, což je metodický postup uplatňovaný arabsko-islámskými historiografy po vzoru ulamá' al-hadíth (sběratelů výroků proroka Muhammada), kteří vždy v zájmu věrohodnosti dokladovali zdroj získané informace.²⁶ Ani tyto příběhy nepřibližují atmosféru, ve které Ibn an-Nafís působil, dokreslují spíše jeho povahové vlastnosti a jeho odbornou erudici. Další oddíl práce, nazvaný *A Short Review of Ibn an-Nafís' Works* poskytuje opět výčet Ibn an-Nafísových původních lékařských prací spolu s přehledem jeho komentářů lékařských děl řeckých a islámských lékařů. Na dalších stránkách je pak přeložen fragment překladu Ibn an-Nafísova díla *Šarh Tašríh al-Qánún li Ibn Síná* (Vysvětlení anatomie *Kánonu Ibn Síny*), na němž Meyerhof, jak uvádí, hodlá ukázat způsob Ibn an-Nafísova uvažování.²⁷ Lze konstatovat, že z výčtů děl uváděných Meyerhofem či z překladu originálu Ibn an-Nafísova odborného výkladu, týkajícího se malého krevního oběhu, lze stěží usuzovat na pohnutky, které vedly Ibn an-Nafíse ke kritické revizi poznatků, které předložil Ibn Síná ve svém *Kánonu medicíny*.

Nyní se soustředíme na práci Josepha Schachta (1902–1969), orientalisty, jehož odborným zájmem bylo především islámské právo a hadíthy proroka Muhammada.²⁸ Nás zde bude zajímat jedna z jeho menších prací z roku 1957, nazvaná *Ibn Al-Nafís, Servetus and Colombo*. Spis se týká (podobně jako u Meyerhova) problému Ibn an-Nafísova pojetí malého krevního oběhu. Autor se v něm zamýšlí nad nápadnou podobností výsledků Ibn an-Nafísova bádání s údaji Michaela Serveta (Miguel Serveto) publikovanými v díle *Christianismi Restitutio* a spisem Realda Columba (Realdo Colombo) *De re anatomica*

25) *Imám je zbožný muslim, který vede modlitbu a chutbu (kázání) v mešitě, může se ale jednat i obecněji o titul významného učenice, právníka apod.*

26) Meyerhof 1935, 105–111.

27) Meyerhof 1935, 115.

28) *Hadíthy jsou výroky proroka Muhammada, tvořící jeden ze zdrojů, ze kterých vychází islámské právo.*

libri XV. Obě práce pocházejí z 16. století. Zmiňován je taktéž Colombův žák Joan de Valverde de Hamusco, který vyložil stejnou teorii ve své práci *Historia de la composición del cuerpo humano* o několik let dříve než Colombo. Schachtova analýza se zabývá jednak možnými vzájemnými vztahy těchto tří křesťanských badatelů, včetně spojitosti mezi jejich popisy malého krevního oběhu, jednak případným vlivem Ibn an-Nafisových poznatků na jejich způsob výkladu daného problému.²⁹ Ve svém pojednání Joseph Schacht uplatňuje metodu komparativní analýzy a ke zjištění podobností či rozdílů v dílech zkoumaných učenců aplikuje racionální logické postupy. Lze říci, že zkoumá především ideje autorů a proměny poznatků, které se týkají vlastního odborného problému, zvažuje ale také možné vlivy vzájemného kontaktu křesťanské a muslimské kultury v jižním středomoří. V otázce potenciálního vlivu Ibn an-Nafisovy práce na Servetův výklad, který působí jako „volný latinský překlad, či výtah z odpovídajících Ibn an-Nafisových pasáží“,³⁰ dochází k závěru, že proces přenosu poznatků z arabsko-islámského prostředí do prostředí křesťanské Evropy, typický pro předchozí staletí, v 16. století již zcela ustal. Joseph Schacht přichází s některými postřehy, které se týkají podnětů vycházejících z kulturního prostředí, ve kterém působili uvedení učenci, kdy například zmiňuje Servetovo rodné Španělsko či jeho zázemí v Montpellier, aby tyto stimuly vzápětí popřel. Poukazuje však na možnost dovezení rukopisu Ibn an-Nafisova Vysvětlení anatomie Kánonu Ibn Síny přímo z Damašku italským lékařem Andreou Alpagem (z. 1522). Tento znalec arabsko-islámské kultury nashromáždil během svého několik desítek let trvajících pobytu v Sýrii velké množství arabských rukopisů, které přeložil a přivezl do Itálie. Přestože mezi manuskripty měl být i Ibn an-Nafisův komentář ke Kánonu medicíny, není s jistotou prokázáno, že obsahoval právě tu část, která obsahuje teorii malého krevního oběhu.³¹ Schacht ale vzhledem k nápadným paralelám, objevujícím se v textech zmíněných evropských učenců možný přímý vliv Ibn an-Nafisovy teorie v duchu *translatio studiorum* nevyklučuje. Jak ještě dále ukážeme, autor přednostně sleduje vlastní logickou linii výkladu fyziologie malého krevního oběhu. Okolnostem, či socio-kulturnímu kontextu, ve kterém poznatky vznikaly, se příliš nevěnuje, což patrně souvisí i s celkovým pojetím práce, které je formulováno takto: „*Jediny způsob, jak zjistit vzájemné vztahy Serveta, Valverdeho a Colomba a jejich možnou*

29) Schacht 1957, 318.a

30) Schacht 1957, 318.

31) *Ibn an-Nafis sledoval původní uspořádání Ibn Sínova Kánonu medicíny s výjimkou pasáží, týkajících se anatomie z prvních tří částí Kánonu. Ty nashromáždil a komentoval v oddělené sekci. Jednotlivé části díla Vysvětlení anatomie Kánonu Ibn Síny nadále existovaly více méně nezávisle na sobě.*

*spojitost s Ibn an-Nafísem je přesné porovnání nikoliv izolovaných citací, ale jejich výpovědi v celku a tomu se nyní budu věnovat.*³²

Schacht předkládá Ibn an-Nafisovu teorii malého krevního oběhu formou řady 16 postulátů a sleduje odchylky či paralely v textech sepsaných výše uvedenými evropskými učenci. V závěru své výsledky shrnuje s tím, že Servetova práce vykazuje na teorii Ibn an-Nafise vyšší míru závislosti, než je tomu u Colomba, či Valverdeho.³³

Joseph Schacht se ve své práci Ibn Al-Nafis, Servetus and Colombo věnuje rozboru textů, ve kterých sleduje odborné poznatky, týkající se malého krevního oběhu. Zabývá se jejich možným přenosem z jedné kultury do druhé, přičemž, jak se zdá, počítá s postupným navyšováním úrovně vědění. To lze považovat za projev progresivistického přístupu k historiografii vědy. Autor pak komparuje poznatky učenců napříč staletími za použití racionálních myšlenkových postupů. V práci nenalezneme dostatek informací o poměrech, které panovaly například ve středověkých islámských městech (Damašek, Káhira), nebo o etických a morálních normách, stanoviscích či impulsech, které mohly mít na obsah a úroveň Ibn an-Nafisova bádání dopad. Podobně lze nahlížet i na Schachtův popis výsledků práce uvedených evropských učenců 16. století. V rámci svého převážně internalistického přístupu k hodnocení vědeckých poznatků autor akcentuje samu teorii malého krevního oběhu, přičemž má tendenci odhlížet od případného působení náboženských, ideologických či kulturních faktorů na výsledky zkoumání učenců.

Arabsko-islámskou vědou se zabývá i Manfred Ullmann, o jehož práci ze 70. let minulého století *Die Medizin im Islam* (přeloženou do angličtiny pod názvem *Islamic Medicine*) se zde v rámci naší zkoumané problematiky chceme zmínit. Svoji práci Ullmann podle vlastního vyjádření záměrně nenazývá historií, což zdůvodňuje „stavem soudobého výzkumu“, jehož přehled v úvodu podává. Ještě i ve své době vyzdvihuje význam dvoudílného spisu *Histoire de la médecine arabe* z roku 1876, jejímž autorem byl Lucien Leclerc, usilující o sepsání kompletní historie arabské medicíny tak, aby postihl její vznik, charakter, instituce, její vývoj i úpadek. Výsledkem této práce však byla pouze „bio-bibliografická“ historie, tedy sepsání životopisných údajů autorů a přehled jejich děl. I o své práci se Ullmann vyjadřuje jako o v podstatě bibliografické příručce, jež by se měla stát základem pro další výzkum. Uvědomuje si, že existují důležité problémové oblasti, které jmenuje, jako je například institucionální základna islámského lékařství, společenské postavení lékařů, vzájemný vztah mezi lékařem a pacientem či otázka vzdělávání lékařů.³⁴ Této problematice se však autor nevěnuje, neboť se přednostně hodlá soustředit na závislost islámského lékařství na řecké tradici a na proces helénizace. Již v samém úvodu publikace autor charakterizuje islámskou medicínu jako

32) Schacht 1957, 327.

33) Schacht 1957, 331.

34) Ullmann 1997, xiii.

lékařský systém, který byl do arabsko-islámských zemí zaveden v 9. století našeho letopočtu a praktikován přes celý středověk až do moderní doby. Zdůrazňuje dále, že arabsko-islámské lékařství nevyrostlo na arabské půdě. Podle Ullmanna se jedná spíše o lékařství pozdějšího období řecké civilizace, formulované v arabském jazyce v jižním a západním středomoří počínaje 9. stoletím.³⁵ Tato myšlenka provází posléze celou Ullmannovu práci. Uvedme například jeho vyjádření, týkající se otázky originality arabsko-islámské medicíny: „V islámském středověku nešlo o žádný skutečný vědecký výzkum a neexistovalo žádné úsilí, směřující k empirickému poznání skutečnosti. Tedy ani lékař, zabývající se onemocněním, neusiloval o získání nových znalostí či o interpretaci procesů probíhajících v lidském těle, nebo o vyvinutí nové a účinnější terapie. [...] Opakuje myšlenku Řeků a sbírá a hromadí to, co bylo předáno.“³⁶ Ullmann dále opakovaně podotýká, že přejatá literatura, převážně řeckého původu, byla Araby chápána jako vzor a neochvějná autorita, kterou naivně přijímali bez kritických výhrad.

Je zjevné, že Ullmann degraduje arabsko-islámské lékařství na soubor poznatků imitujících řecké vědění a v zajetí této své představy nepřiznává možnost, že by lékaři islámského středověku byli schopni samostatného myšlení a invence. Islámský středověk na poli medicíny sice nechápe jako období stagnace, označuje jej však za období pasivity, kdy bylo řecké vědění zakonzervováno k pozdějšímu použití. Podle autora byl takto uchovaný řecký odkaz dále rozvinut teprve zásluhou Vesalia (z. 1564) a Paracelsa (z. 1541) až s nástupem renesance.³⁷ Soubor vědění je v tomto pojetí chápán jako strnulý systém, který je přenosný napříč časem i prostorem, nehledě na jakákoli dobová sociální a kulturní specifika a souvislosti.

Ullmannova práce je pak odrazem výše nastíněného schématu. Ve své prezentaci se soustřeďuje na vývoj řecké medicíny, zahrnující přehled lékařů a jejich děl, a dále i na indické a perské vlivy a jejich přenos do islámského prostředí zásluhou židů a křesťanů. Těm autor v tomto směru přiznává vůbec největší zásluhy: „Arabové mohli získat tu část řeckého korpusu vědění, kterou křesťané v Sýrii a Egyptě měli k nabídnutí.“³⁸ V duchu své koncepce se Ullmann dále zaměřuje na výčet plodných překladatelských osobností a vyjmenovává arabské lékaře, u nichž jednotlivě sleduje inspiraci u jejich řeckých „předchůdců“. Líčení procesu přenosu vědění u autora pokračuje deskripcí mechanismu „předání“ medicínských poznatků latinskému Západu. Ullmann se dále věnuje vybraným problémům z oblasti fyziologie, anatomie a patologie, na kterých chce dokumentovat způsob myšlení islámských lékařů. Probírá též teorie ohledně přenosnosti nemocí včetně moru, předkládá informace z oblasti dietetiky a léčiv a zmiňuje i vztah

islámského lékařství k okultním disciplínám. Ullmannova práce se zabývá přednostně teorií a opomíjí aspekty lékařské praxe, tedy oblast, ve které islámští lékaři vynikali. Ve spise nenalezneme zohlednění širších souvislostí, ukotvených v dobovém společenském klimatu. Jednou z mála výjimek je zmínka o roli islámských náboženských hodnot v souvislosti s přijetím Hippokratovy přísahy v arabsko-islámském lékařském prostředí. Řecký originál přísahy odrážející svým obsahem polyteismus byl v kontextu islámské, přísně monoteistické kultury nepřijatelný, a byl proto pozměněn. Přísaha je směřována k jedinému Bohu, přičemž z řeckých bohů je v arabské verzi přísahy zmíněn pouze Asklépius, který je však historizován a nepředstavuje tak boha jako u Řeků, nýbrž je chápán jako objevitel a tvůrce medicíny.³⁹

Z výše uvedeného je patrné, že Manfred Ullmann publikující v 70. letech, kdy se již v metodologických debatách, týkajících se historiografie vědy prosazovala eklektická syntéza interních a externích faktorů, reprezentuje ve své práci stále ještě vlivné pozice internalistického přístupu ke zkoumání výsledků bádání minulosti.

Možné vysvětlení této situace v historiografii arabsko-islámské vědy vůbec a medicíny zejména, podává Emilie Savage-Smith ve svém příspěvku Gleanings from an Arabist's Workshop: Current Trends in the Study of Medieval Islamic Science and Medicine, který vyšel koncem 80. let 20. století. Přes vyzrání oboru právě v 80. letech, kdy byl v jeho rámci zaznamenán bezprecedentní nárůst aktivit, hodnotí Savage-Smith historiografii islámské vědy a lékařství jako stále ještě pokulhávající za jinými historiografickými disciplínami. Zaostávání podle jejího názoru spočívalo v užívání zastaralých metod, stejně tak jako i v samém předmětu zkoumání. Středem pozornosti badatelů byla především katalogizace a analýza rukopisných zdrojů, a také editování textů, o čemž svědčí valná část publikací zmíněného desetiletí. Výrazná koncentrace na text a překlady rukopisů se však již v této době mnohým historikům vědy jevily jako překonané.⁴⁰ Savage-Smith tento stav zdůvodňuje především relativně krátkou tradicí oboru, kdy téměř není na čem stavět, protože není k dispozici dostatek relevantních výsledků práce dřívějších generací badatelů. Poukazuje také na skutečnost, že i přes značný nárůst publikovaných textů a překladů v posledním období existuje velký počet zdrojů, které stále ještě čekají na překlad a odborné posouzení.

S výše uvedeným vysvětlením lze patrně souhlasit, avšak další důvody zjevného zpoždění oboru, které autorka uvádí, se zdají být již méně přijatelné. Savage-Smith například argumentuje obtížností jazyků, jimiž je většina manuskriptů psána, kterými jsou arabština, perština a turečtina. Zvládnutí těchto jazyků na potřebné úrovni vidí jako problém. Podle autorky byl obor negativně zasažen také debatou týkající se orientalismu, která proti sobě stavěla dvě skupiny badatelů v oboru islámské historie, tj. rodilé

35) Ullmann 1997, xi

36) Ullmann 1997, 23–24.

37) Ullmann 1997, 22.

38) Ullmann 1997, 7.

39) Ullmann 1997, 30.

40) Savage-Smith 1988, 246.

mluvčí versus západní badatelé, a to s ohledem na jejich lingvistické dovednosti a potřebný vhled do zkoumané problematiky. Důraz na tuto dichotomii podle autorky odrazil mnohé vážné zájemce o tento obor.⁴¹

Zatímco argument týkající se skutečnosti, že obor je poměrně mladý, lze chápat jako relevantní, odvolávání se na náročnost studia orientálních jazyků jako na překážku aplikace nových přístupů v oboru se zdá být spíše projevem alibismu. V otázce orientalistických diskusí je možno souhlasit s tím, že nedokonalá znalost zdrojového jazyka může být poměrně značně limitujícím faktorem, avšak předpoklad, že aplikace či nevyužití moderních metod bádání může mít co do činění s místem provenience badatele, lze přijmout jen těžko. V tomto smyslu je třeba souhlasit s autorkou, která volá po vzájemném sdílení myšlenek a spolupráci moderních historiků vědy, ať jsou původem například z Blízkého východu nebo Evropy.

Savage-Smith rovněž upozorňuje na dominující téma oboru, jímž se staly otázky související s recepcí, transformací a přenosem poznatků. Pozornost historiků islámské vědy a medicíny je nápadně zaměřena na malý počet jednotlivců, tj. výrazných reprezentantů středověkého vědění, a na jejich jednotlivá pojednání. Někteří badatelé usilují o odhalení předchůdců pozdějších názorů a teorií, které se později, tedy z dnešního pohledu, ukázaly jako „správné a pravdivé.“ Jde o jakési hledání proto-Koperníků, proto-Harveyů a vůbec zastánců proto-moderních myšlenek ve středověké literatuře.⁴²

Poznamenejme, že jde o jeden z projevů anachronního přístupu ke studiu dějin vědy, který současná historiografie vědy označuje jako whigismus. Badatelé přidržující se tohoto přístupu pokládají současný stav vědeckého poznání za výsledek dlouhotrvajícího procesu narůstání a zdokonalování poznatků, a studují tedy přednostně díla těch učenců, kteří svojí „genialitou“ a prozíravostí dokázali předvídat směr progresivního rozvoje vědy. Takoví učenci jsou pak v literatuře často označováni jako zakladatelé či „otcové“ disciplín.⁴³ Uplatňování tohoto přístupu je nadto spojeno s nebezpečím sklouznutí k prezentistickému způsobu výkladu, kdy může docházet k nežádoucímu přenášení novodobých poznatků, pojmů i hodnotových měřítek do vzdálené minulosti. Jako s možným řešením přicházejí zastánci antiprezentistického stanoviska metodologického „kontextualismu“ (Kuhn, Agassi a další), podle kterých je pro porozumění událostí z historie vědy třeba výhradně čerpat v dobovém historickém kontextu.⁴⁴ Autorka námi zkoumané studie tyto nové, podle svého vyjádření „povzbudivé“ trendy v historiografii vědy vítá, včetně těch, které odrážejí metody používané v sociální historii, a konstatuje, že se pozornost některých historiků arabsko-islámského lékařství začíná obracet

ke skutečným podmínkám, ve kterých lékařská praxe v minulosti probíhala. Podle Savage-Smith se v 80. letech 20. století historikové medicíny již začínají zabývat regionální diverzitou a bohatým rejstříkem praktických dovedností a postupů dokonce více, než historikové přírodních věd. Velký prostor pro další bádání však autorka spatřuje v prozkoumání lokálních lékařských komunit s ohledem například na jejich různou úroveň kvalifikace, sociální status a prestiž. Podle jejího názoru je rovněž třeba vzít v potaz zdroje nepsané, jako jsou artefakty a archeologické nálezy.⁴⁵

Lze shrnout, že studie *Gleanings from an Arabist's Workshop: Current Trends in the Study of Medieval Islamic Science and Medicine* zachycuje jak „neuspokojivý“ stav historiografie islámské medicíny v porovnání s jinými historiografickými disciplínami, tak zaznamenává i patrný posun v metodickém přístupu ke zkoumání historie arabsko-islámského vědění. Savage-Smith reaguje na neudržitelnost dosavadního stavu oboru, který je poznamenán převažujícím internalistickým způsobem výkladu. Důraz je podle autorky příliš kladen na teoretické aspekty lékařství. Těžiště bádání spočívá v katalogizaci lékařských rukopisných textů, editaci a překladatelské práci, studie se zaměřují na charakterizaci významu jednotlivých autorů a výčet jejich prací. Savage-Smith tak sice výstižně poukazuje na potřebu revize dosavadních metodických postupů, některé jí uváděné důvody pocítovaných nedostatků oboru se však zdají být irelevantními.

Proměny historiografie arabsko-islámského lékařství lze sledovat v práci nazvané *Medieval Islamic Medicine*, již je Savage-Smith spoluautorkou,⁴⁶ a která vyšla zhruba o dvě desetiletí později. Ani tato práce, podobně jako tomu bylo u námi již zmínované studie Manfreda Ullmanna publikované o třicet let dříve, nenesla název historie. Autoři P. Pormann a E. Savage-Smith vědomě neusilují o zpracování souhrnné historie lékařství arabsko-islámského světa, byť by tato byla zaměřena pouze na období středověku, a to s odůvodněním, že stav bádání v oboru dosud takový počin neumožňuje.⁴⁷ V práci nejde o podrobný popis lékařských teorií a jejich osudů, ani o přehled časem prověřených výkonů renomovaných lékařů. Středověká arabsko-islámská medicína není v tomto spise představována stereotypním způsobem jako pouhý přepravce řeckých myšlenek, nýbrž jako disciplína s vlastním podílem inovace a změn.⁴⁸ Autorům se spíše jedná o postižení některých aspektů sociální historie lékařství, a v tomto směru obrací svoji pozornost k dosud opomíjeným tematickým oblastem, jako jsou například ženy-pacientky i praktikující lékařky, lékařská zařízení a jejich provoz, podmínky veřejné zdravotní péče v městských aglomeracích i v provinčních oblastech, otázky lékařské etiky, vzdělávání lékařů, atd. Autoři jsou si vědomi rozličných potřeb pacientů i proměn

41) Savage-Smith 1988, 247.

42) Savage-Smith 1988, 247.

43) *K typologii a roli předchůdců viz např. Sandler (1979)*

44) *Spoerhase 2008, 49–79.*

45) Savage-Smith 1988, 248.

46) *Pormann a Savage-Smith 2007.*

47) *Pormann a Savage-Smith 2007, 3.*

48) *Pormann a Savage-Smith 2007, 1.*

lékařské praxe na rozsáhlém území islámské říše, navíc v průběhu několika sledovaných staletí. Všimají si přitom faktu, že zdraví a praktická lékařská péče arabsko-islámského společenství byly ovlivněny četnými faktory kulturně-náboženského charakteru, ale i podmínkami geografickými, ekonomickými a politickými. V tomto smyslu zde lze uvést například stravovací a postní zvyklosti, pravidla hygieny a výskyt epidemických a endemických onemocnění jako jsou mor, dyzenterie, či oční choroby trvale či pravidelně se vyskytující v určitém geografickém prostoru. Savage-Smith a Pormann berou při svém bádání v potaz životní podmínky, ve kterých žily beduínské kmeny, pohybující se převážně v pouštních, ale i v horských oblastech Arábie, i zcela odlišné sociální prostředí usedlého městského obyvatelstva. Sledují rovněž vztah kvality zdraví k častému cestování, které bylo navzdory nepohodlným dopravním prostředkům a tvrdým klimatickým podmínkám ve středověké Arábii poměrně rozšířené, ať již za účely vzdělávacími, obchodními či náboženskými (u muslimů např. pouť do Mekky).⁴⁹

Je zjevné, že v práci Savage-Smith a Pormanna dochází již ke znatelnému posunu v přístupu k bádání v porovnání se všemi námi výše analyzovanými historio-graphickými díly. Zkoumání zde není přednostně zaměřeno na přenos lékařské tradice v čase a prostoru, či vyzdvihování přínosu jednotlivých lékařů a jejich „civilizací“. Autoři naznačují, že podoba lékařské praxe neměla v arabsko-islámském středověku homogenní povahu, a že existoval jakýsi medicínský pluralismus, kdy se vedle léčebných metod školených lékařů běžně uplatňovaly i lidové léčitelské praktiky, včetně kouzel a nábožného zaříkávání. Vedle racionálnějších metod byly ve středověku podobné praktiky chápány jako součást lékařské péče, která mohla nemocným napomoci k obnově zdraví.

Autoři se podrobně zabývají i sociálním postavením lékařů v období islámského středověku, přičemž si plně uvědomují komplexitu sociálních vztahů daného multietnického a multikulturního prostředí. Zkoumají pozici lékaře ve městech i v provinčních oblastech, dobový způsob zajištění péče o chudé, a sledují i vzájemné vztahy panující mezi učiteli, a to jak konkurenční soupeření, tak i předávání zkušeností a vzájemnou spolupráci muslimských, židovských a křesťanských lékařů.⁵⁰

Savage-Smith a Pormann ve své práci používají převážně přístupy, které lze označit za externalistické. Tím se jejich Medieval Islamic Medicine poměrně dost odlišuje od Ullmannovy publikace *Die Medizin im Islam*, kterou však autoři podle svého vyjádření nechtějí nahradit, nýbrž následovat a doplnit. Svoji pozornost tak věnují otázkám a problémům, které v Ullmannově době (70. léta) nebyly probádány natolik, aby mohly být prezentovány. Pozici jim poněkud usnadnily práce autorů, kteří se v mezidobí, tj. v 80. a 90. letech zabývali rozličnými sociálními a praktickými aspekty arabsko-islámského lékařství ve středověku. K nim patří například Michael W. Dols,

věnující se mimo jiné problematice nemocničních zařízení nebo společenské situovanosti duševně nemocných,⁵¹ či Lawrence I. Conrad zabývající se lékařskou praxí napříč širokým sociálním spektrem.⁵²

Jedním z badatelů, usilujících v posledních desetiletích o změnu perspektivy, tj. přehodnocení tradičního pohledu na arabsko-islámské vědění, je A. I. Sabra. Jako profesionální historik arabsko-islámské středověké vědy poukazuje na nutnost chápat badatelské aktivity arabských učenců včetně výsledků, kterých dosáhli, jako svébytný fenomén islámské civilizace. Ve svém vlivném článku *The Appropriation and Subsequent Naturalization of Greek Science in Medieval Islam*⁵³ kriticky vystupuje proti názorům těch historiků vědy, kteří nepřiznávají arabsko-islámské vědě nic více než pouhou „zásluhu“ na uchování pokladu helenistického a byzantského myšlení pro pozdější převzetí latinským Západem. V této souvislosti odmítá představu pouhé pasivní recepce migrujícího řeckého korpusu vědění v islámském prostředí v 8.-9. st., a poukazuje na existenci vnitřních podnětů, dostatečně silně motivujících učence k vyhledávání, osvojování a „rozvíjení“ nabytých poznatků například tímto výrokem: „*Řecká věda vstoupila do světa islámu nikoli jako invazní síla vyrážející z mocných pevností v Alexandrii, Antiochii nebo Harránu, ale spíše jako pozvaný host.*“⁵⁴ Ve svém článku přivádí pozornost k širšímu socio-kulturnímu kontextu, v jehož rámci je třeba posuzovat mohutnou kulturní explozi, ke které v islámském prostoru daného období došlo. Sabra pokládá za zcela legitimní studovat historii islámské vědy a filosofie v souvislosti s dalšími aspekty islámské civilizace a nikoli v izolaci. Situaci, kdy někteří historikové oboru považují islámskou vědu a filosofii za cizí element islámské kultury, existující mimo hlavní proud muslimského intelektuálního života (marginality thesis), považuje za paradoxní, ať už vzhledem k úrovni výkonů arabských učenců či k délce období (stovky let), po kterou jejich badatelské aktivity trvaly. K vyvrácení domnělé marginální role vědy a filosofie v nábožensky založené islámské společnosti Sabra sice nedokáže nenabídnout žádný ucelený alternativní obraz, usiluje však o zachycení alespoň některých inherentních charakteristik islámské civilizace s jejími možnostmi i omezeními. Upozorňuje tak na potřebu sledovat kulturní faktory a síly, podmiňující badatelské aktivity učenců v konkrétních situacích, tedy v konkrétním místě a čase.⁵⁵

Podobně i další Sabraův příspěvek k historiografii středověké arabsko-islámské vědy nazvaný *Situating Arabic Science* s podtitulem *Locality versus Essence* dokládá posun, který historiografie vědy pod vlivem sociologie vědy zaznamenala

51) Viz Dols 1987a a 1987b.

52) Viz například Conrad 1985, 11–15.

53) Sabra 1987, 223–243.

54) Sabra 1987, 236.

55) Sabra 1987, 234.

49) Pormann a Savage-Smith 2007, 2.

50) Pormann a Savage-Smith 2007, 101–105.

svým tzv. obratem k lokálnímu, který lze sledovat přibližně od konce 70. let 20. století.⁵⁶ Sabra vychází z teze, že veškerá historie je historií místní (lokální) a historii vědy nepovažuje za výjimku.⁵⁷ Na rozdíl od některých filosofů vědy, kteří se zabývají vědou jako abstraktní entitou, přičemž sledují její formální, logické a nadčasové charakteristiky, toto esencialistické pojetí v historiografii vědy odmítá. Vědu chápe spíše jako proměnlivý proces či soubor jevů a událostí, zasazených do prostoru a času, který má přímou souvislost s činností lidí v jejich „kulturním prostředí.“ Sabra si uvědomuje i postupně se měnící úhel pohledu historiografie vědy samé, včetně časově limitované aktuálnosti jejich výpovědí: „[...] historie vědy se bude neustále proměňovat coby funkce naší měnící se pozice, neboť se vždy budeme nacházet v konečném bodě procesu, který se neustále vytváří a přetváří, a který nazýváme vědou.“⁵⁸ Z řečeného rovněž vyplývá, že historiografii vědy nelze považovat za neutrální, jakkoli bychom se o to snažili.

V souladu se svými stanovisky Sabra při zkoumání vědění v premoderním období zaměřuje svoji pozornost na místa, kde bádání probíhalo. Věnuje se institucím jako byla madrasa, mešita nebo observatoř a sleduje funkci, kterou ve společnosti plnily. Vzhledem k tomu, že chápe vědeckou činnost jako lidskou aktivitu, zajímá se rovněž o konkrétní osobnosti, v historiografii vědy označované za příklady vybraných zástupců badatelského rozmachu. Ve zmíněné studii jsou to chalífa al-Ma'mún (813–833), patron překladatelské činnosti, dále mu'tazilita a arabský prozaik al-Džáhiz (z. 868) a rovněž arabský filosof al-Kindí (z. 870).

Sabru lze zařadit mezi ty historiografy arabsko-islámské vědy, kteří nesdílí představu o postupném nárůstu vědění a „vylepšování“ jeho obsahu v čase. Vědu nechápe jako přenosný soubor poznatků, putující od jedné civilizace k druhé. Svým přístupem k bádání v oblasti historie islámské středověké vědy patří k externalistickému proudu, přičemž sám přispívá k vyvrácení anachronních a internalistických prvků, aniž by v námi zkoumané studii pojmy externalismus, internalismus nebo anachronismus explicitně užíval.

7. Internalismus a externalismus ve vybraných arabsky psaných pracích historiografů středověké arabsko-islámské medicíny

Z arabských autorů, kteří se zabývají historií arabsko-islámské medicíny, se pokusíme analyzovat práci Rawá'iaa táríh at-tibb wa al-atibbá' al-muslimín, v překladu To nejlepší z historie medicíny a muslimských lékařů od Isláma Subhího al-Mázíního. V úvodu práce autor uvažuje v obecné rovině nad významem medicíny a vyzdvihuje zásluhy islámské civilizace v oblasti věd vůbec. Důraz na prospěšnost medicíny a výkonu povolání

lékaře pro islámskou společnost opírá al-Mázíní o verše z Koránu a vyjádření proroka Muhammada obsažená v hadíthech. Uvádí, že ustanovení islámu týkající se zdraví byla pokroková a sloužila ku prospěchu veřejného zdraví.⁵⁹ Je zjevné, že autor uvádí arabsko-islámskou medicínu do přímého vztahu s náboženskou vírou, přičemž spatřuje islám jako podnětnou sílu nového přístupu k lidskému tělu. Zmiňuje, že islámská víra napomohla Arabům a posléze i islamizovaným etnikům, aby se oprostili od mýtů a pověr v pohledu na příčiny nemocí a způsoby jejich léčení. Správná hygiena jako prevence nemocí a péče o zdraví pak vyvěrá z náboženských příkazů a doporučení, jak autor dokladuje na následujícím výroku: „Čistota je polovinou víry.“⁶⁰ Zdá se, že al-Mázíní uplatňuje kontextuální přístup tím, že poukazuje na prolínání náboženských idejí a intelektuálního úsilí islámských učenců, což demonstruje na podpoře medicíny dogmaty víry. Autor však zároveň předestírá značně zjednodušující model harmonického soužití islámské vědy a náboženství, ve kterém náboženské ideje hrají jednoznačně stimulační roli. Význam vlivu islámu na formování vědění v celosvětovém měřítku pak může být pokládán i za určitý projev kulturního šovinismu, na který upozorňuje J. H. Brooke, a který spočívá v tendenci připisovat určité náboženské tradici, zde islámu, výlučnou zásluhu na rozvoji vědy.⁶¹

Al-Mázíní probírá v práci celou řadu témat, z nichž některá bychom mohli považovat za problematiku ukazující na kontext i podmínky, ve kterých byla medicína v islámském středověku provozována. Zabývá se např. nemocnicemi, většinou však předkládá pouhý výčet jejich názvů, přehled jmen jejich zakladatelů a uvádí i dobu jejich založení. V některých pasážích zmiňuje běžný chod lékařské instituce. Na příkladu damašské nemocnice al-Bimáristán an-Núrí uvádí mimo jiné způsob rozčlenění na mužská a ženská oddělení či hovoří o existenci bohaté knihovny v rámci nemocnice, ve které probíhaly odborné debaty lékařů a učenců. Informativní jsou pasáže, týkající se fungování nemocnice pro duševně choré, založené v Damašku za Umajjovců, kde autor zaznamenává běžný průběh denní péče o duševně nemocného. Al-Mázíní podává informaci také o základech lékařské etiky islámského středověku, která těsně souvisela s náboženskou vírou a jejími hodnotami. Osvětluje například pravidla vyšetřování pacienta opačného pohlaví, zmiňuje zásady podávání islámem zakázaných látek z léčebných důvodů, jakož i existenci zákazu ukončit život nevléčitelně nemocného pacienta. Autor přitom etické normy zasazuje do náboženského kontextu.⁶² Uvedená témata jsou dokladem al-Mázíního snahy ukázat podobu středověké medicínské praxe v arabsko-islámském prostředí a v dobovém sociálně-náboženském klimatu. V dalších kapitolách

56) Špelda 2009, 89.

57) Sabra 1987, 654.

58) Sabra 1987, 656.

59) Al-Mázíní 2006, 5–7.

60) Al-Mázíní 2006, 8.

61) Brooke 2006, 43.

62) Al-Mázíní 2006, 24–35.

autor přináší přehled lékařských oborů a technik, a především pak představuje plejádu lékařů arabsko-islámského středověku a souhrn jejich děl. Například u Ibn an-Nafise podává biografické a bibliografické informace, popisuje lékařovu fyziognomii a povahové vlastnosti. Al-Mázíní zdůrazňuje genialitu a prvenství Ibn an-Nafise v souvislosti s popisem malého krevního oběhu, přičemž se odvolává na Sartony dějiny vědy *Introduction to the History of Science* z let 1927–1948.⁶³

Al-Mázíního publikace působí, jak je patrné, nevyváženě. Již název práce poměrně dobře vystihuje přístup, který si autor pro zpracování vybraného historiografického materiálu zvolil. Asymetrie je zjevná z autorovy obsáhlé deskripce slavných a úspěšných lékařů a jejich děl, přičemž význam geniálních osobností podtrhuje odkazem na pozitivistickou historiografii vědy (Sarton). Externalistický přístup je s výjimkou některých výše uvedených aspektů provozování dobové lékařské praxe v práci uplatněn ztelně méně. Akcentace přínosu myšlenek a výkonů výrazných postav arabsko-islámské medicíny a nekriticky představený harmonický model vztahu víry a náboženství pak ukazuje na převahu internalistického přístupu.

Dalším autorem, jehož práci *Ruwwád ilm at-tibb fí al-hadárati al-arabíja wa al-islámíja*, česky *Průkopníci lékařské vědy v arabské a islámské civilizaci* zde rozebereme, je historik vědy Alí bin Abdalláh ad-Dafáa. Deklarovaným cílem autorovy práce je reagovat na názory některých orientalistů, kteří připisují veškeré pokrokové ideje arabských a islámských lékařských učenců řecké civilizaci. Dle ad-Dafáa je Arabům a muslimům již tradičně některými historiky vědy připisována role pouhých ochránců a strážců řeckých lékařských poznatků, kterým se nedostává vlastní invence. Podobné postoje má autor v úmyslu vyvrátit a dokázat, že většina moderních objevů lékařské vědy má kořeny v teoriích učenců, pocházejících z arabsko-islámského středověkého prostředí. Autor též poukazuje na potřebu oživit povědomí o výkonech arabsko-islámských učenců a jim vlastní vědecké tradici, neboť je přesvědčen, že současný arabsko-islámský svět svoji vědeckou tradici zanedbal i přesto, že má nepřeberné množství rukopisných zdrojů vědeckého myšlení na dosah v mnoha knihovnách.⁶⁴

Ad-Dafáa se o přístupu orientalistů zmiňuje pouze v obecné rovině. Pokud má na mysli některé práce pocházející z 19. a první poloviny 20. století, pak s ním lze patrně souhlasit v tom, že tehdejší badatelé v první řadě zdůrazňovali řecký původ arabsko-islámských lékařských poznatků a příliš se nezabývali dobovým bádáním Arabů a jeho podněty. Autor však v podstatě vůbec nezohledňuje novější tendence v historiografii vědy. Ty ukazují na snahu moderních historiků vědy studovat islámskou vědu samu o sobě a vysvětlit důvody a okolnosti, za kterých arabsko-islámské vědění vznikalo. Na nutné předpoklady rozvoje arabské vědy ukazuje například George Saliba ve své

publikaci *Islamic Science and the Making of the European Renaissance*, „[...] aby se věda rozvíjela, musí pro to existovat široká infrastruktura, a mnohem větší počet lidí ve společnosti musí být schopni se do ní zapojit.“⁶⁵ Existenci takových předpokladů se pak Saliba také snaží doložit.

Záměr, se kterým Ad-Dafáa svoji práci píše, je reflektován ve volbě témat, způsobu rozvržení zpracovávaného materiálu i ve zvoleném přístupu. Podrobně je probírána hlavní „přínos“ světových civilizací předcházejících islámu v oblasti medicíny, následuje chronologický sled poznatků předislámského období (džáhílija) a v islámském středověkém období autor probírá přehled jednotlivých dynastií v souvislosti s pokroky lékařské učenosti v teorii i praxi. Přitom se ad-Dafáa zaměřuje na podporu medicíny a překladatelského hnutí za chalífů umajjovské i abbásovské dynastie na islámském východě (mašriq) i západě (maghrib) včetně Andalusie. Více než dvě třetiny publikace je pak věnováno popisu několika desítek středověkých učenců, kteří v medicíně vynikli, jejich biografii a charakteristice jejich povahových vlastností a odborných výkonů. V menším počtu autor do publikace zařadil kapitoly, jejichž obsah vypovídá poněkud více o okolnostech zakládání nemocnic, o jejich provozu, lékařských školách, procesu vzdělávání lékařů a jejich přezkušování, lékařské etice vycházející z islámu, úloze žen v systému poskytování lékařské péče atd.

Z výše řečeného lze vyvodit, že autor zvolené téma vědomě zpracoval z pozice odborníka, který uvádí přehled úspěchů svého oboru v období islámského středověku, a nikoli z pozice historika vědy, jenž usiluje o podání neutrálního obrazu bádání minulosti, zahrnujícího i omyly, na které již nadále nebylo navázáno. Ad-Dafáa se snaží prokázat svébytnost a jedinečnost arabsko-islámské lékařské tradice, a za tímto účelem vyzdvihuje průkopnický přínos jednotlivých učenců, jejichž bádání probíhá na pozadí imanentně přítomné islámské kultury. Publikace může dobře posloužit pro vzdělávací a didaktické účely, neboť poskytuje množství užitečných informací pro zájemce o arabsko-islámskou medicínu, jejíž tradici osvětluje. V tomto smyslu autor vytčenému cíli dostal. K představení arabsko-islámské tradice v oblasti medicíny volí převážně přístup, který bychom mohli označit za anachronní internalismus. V práci převažuje popisný způsob prezentace faktů a údajů, které dokládají postupné vršení poznatků, jež jsou vzhledem k dnešní úrovni lékařských znalostí pokládány za správné. Prvky externalistického přístupu jsou zastoupeny víceméně doplňkově. Islámská kultura autorovi slouží spíše jako pozadí, na němž se bádání učenců jaksi samozřejmě odehrává a jehož hlubší analýza by podle našeho názoru přispěla k pochopení specifík arabsko-islámské medicíny.

8. Shrnutí

63) Al-Mázíní 2006, 156.

64) Ad-Dafáa 1998, 7–8.

65) Saliba 2007, 39.

V této práci jsme se pokusili nejprve charakterizovat odlišné přístupy ke zkoumání historie vědy, konkrétně internalismus a externalismus. Poukázali jsme na okolnosti vzniku dichotomie obou uvedených přístupů a sledovali debatu, která se kolem nich rozvinula. Věnovali jsme se též některým nejasnostem spojeným s pojmy externalismus a internalismus a jejich aplikací v historiografické praxi. Zaznamenali jsme eklektické tendence v uplatňování zmíněných přístupů, které lze vysledovat zhruba od 60. let 20. století. Externalistickému pojetí byla věnována historiky vědy stále větší pozornost, až po současnou situaci v profesionální historiografii vědy, kdy je dichotomie považována za překonanou a zohledňování širšího sociokulturního kontextu při zkoumání historie vědy je bráno za samozřejmé.

V praktické části našeho příspěvku jsme zkoumali práce několika generací historiografů arabsko-islámské medicíny a sledovali u nich převažující přístup k zachycení dějin tohoto oboru. U badatelů náležících k první generaci profesionálních historiků vědy, jakými byli Max Meyerhof a Joseph Schacht, jsme došli ke zjištění, že námi analyzované práce vykazují převahu internalistického přístupu ke zkoumání dějin středověké arabsko-islámské medicíny. V pracích se opakovaně setkáváme s předpokladem kumulativního nárůstu vědění, předkládáním informací formou výčtů bez zkoumání sociálních, kulturních, politických či náboženských aspektů, či s anachronní komparací sledovaných idejí a teorií.

Ani u dalšího autora, Manfreda Ullmanna, zabývajícího se středověkou arabsko-islámskou medicínou, jsme nezaznamenali výraznou změnu přístupu, přestože svoji práci *Die Medizin im Islam* (přeloženou do angličtiny pod názvem *Islamic Medicine*) publikoval v 70. letech 20. století, tedy v době, kdy se již v historiografii vědy prosazuje eklektická rétorika, přivádějící dohromady jak kognitivní (tj. interní), tak i sociokulturní (externí) faktory. Ullmann si je sice vědom potřeby zkoumání externích faktorů, jeho práce však tyto faktory nezohledňuje a autor se drží internalistického výkladu dějin arabsko-islámské medicíny.

S vysvětlením důvodů převahy internalismu v dosavadním bádání v oblasti historiografie středověké arabsko-islámské medicíny přichází Emilie Savage-Smith, která poukazuje na příčiny „zaostávání“ tohoto historiografického oboru za ostatními historiografickými disciplínami (např. nevyzrálost oboru, nedostatečná jazyková vybavenost badatelů, zaměřenost oboru na personalizované pojetí dějin vědy atd.). Jako spoluautorka publikace *Medieval Islamic Medicine* Emilie Savage-Smith již uplatňuje převážně externalistický přístup ke studiu dějin arabsko-islámské medicíny, přičemž věnuje pozornost například stravovacím a postním návykům pacientů, genderové problematice, vztahu mezi lékařem a pacientem apod.

A. I. Sabra se svými příspěvky *The Appropriation and Subsequent Naturalization of Greek Science in Medieval Islam: A Preliminary Statement a Situating Arabic Science. Locality versus Essence* patří mezi ty historiografy vědy, kteří ve svých pracích zkoumají arabsko-islámskou vědu nikoliv pro její odkaz evropské moderní vědě, nýbrž

jako projev intelektuální činnosti arabsko-islámských učenců v jejich vlastním prostředí a době. Autor přitom pátrá po lokálních okolnostech a podmínkách, jakožto externích faktorech, a uplatňuje ve svém bádání diachronní přístup. Věnuje se zejména provozu institucí, důvodům angažovanosti konkrétních osob či souvislostem mezi mocenskými poměry a jejich působením na badatelskou činnost učenců.

Oba námi vybrané příspěvky *Rawá'iaa Táríh at-Tibb wa al-atibbá'al-muslimín* a *Ruwwád ilm at-Tibb fí al-hadára al-Arabíja wa al-islámíja* arabsky píšících autorů Isláma Subhího al-Mázíního a Alího bin Abdalláha ad-Dafáa vzájemně vykazují obdobný přístup ke zkoumání dějin arabsko-islámské medicíny. Práce ztateně usilují o obhájení originality poznatků a intelektuálních výkonů arabsko-islámských středověkých lékařů vůči pocitované hegemonii západní vědy. Tato snaha je patrná z důrazu na vyhledávání arabsko-islámských předchůdců jednotlivých lékařských objevů, či celých disciplín. Příspěvky jsou proloženy tématy, která osvětlují provozování lékařské praxe v prostředí prostoupeném islámskou vírou, která je chápána jako jednoznačně podnětný stimul. Jako nezpochybnitelný je prezentován harmonický vztah náboženství a lékařského bádání. Práce lze celkově hodnotit jako převážně internalisticky pojaté bádání v oblasti historie arabsko-islámské středověké medicíny, přestože se autoři zabývají i náměty, ukazujícími na snahu vysvětlit také průvodní okolnosti intelektuální činnosti.

Pokud se zaměříme na současnou dobu a porovnáme příspěvky námi zkoumaných historiků arabsko-islámské středověké vědy, zjišťujeme, že u A. I. Sabry a Emilie Savage-Smith převažuje externalistický přístup k bádání v oboru, zatímco u arabsky píšících historiků I. S. Mázíního a A. A. ad-Dafáa převládá přístup internalistický. Lze se domnívat, že v západní historiografii arabsko-islámské středověké medicíny bude, stejně jako v současné době, nadále pokračovat tendence uplatňování externalistického a diachronního přístupu, neboť důraz je kladen na studium sociokulturního kontextu dějin.

U arabských autorů historiografií arabsko-islámské středověké medicíny nelze s určitostí předvídat budoucí trendy v metodologických přístupech. Lze nicméně konstatovat, že v současnosti převažující internalistický a anachronní přístup k dějinám vědy může být zapříčiněn snahou o jakousi emancipaci arabsko-islámského světa, jenž v posledních dekádách čelí mnoha výzvám.

Použitá zdroje

Literatura

AD-DAFÁA, A. A. (1998): *Ruwwádu ilmi at-Tibb fí al-Hadárati al-Arabíjati wa al-Islámíja*. Bejrút: Mu'assatu ar-Risála.

AL-MÁZÍNÍ, I. S. (2006): *Rawá'iaa Táríh at-Tibb wa al-Atibbá'al-Muslimín*. Bejrút: Dár al-Kutub al-Ilmíja.

BROOKE, John Hedley (2001): *Religious Belief and the Content of the Sciences. Osiris, 2nd Series, roč. 16, Science in Theistic Contexts: Cognitive Dimensions, s. 3–28.*

BROOKE, John Hedley (2006): *Science and Religion*. Cambridge: Cambridge University Press.

CONRAD, L. I. (1985): *The Social Structure of Medicine in Medieval Islam. Bulletin of the Society for the*

Social History of Medicine, roč. 35, s. 11–15.

DOLS, M. (1987a): Insanity and its Treatment in Islamic Society. *Medical History* 1/1987, s. 1–14.

DOLS, M. (1987b): The Origins of the Islamic Hospital: Myth and Reality. *Bulletin of the History of Medicine* 3/1987, s. 367–390.

GABRIELI, G. (1924): Hunayn Ibn Ishāq. *Isis* 6/1924, s. 282–292.

GILLISPIE, Charles C(1991): Scholarship epitomized. *Isis*, roč. 82, č. 1, s. 94–98.

LATOUR, Bruno (2003): *Science in Action*. Cambridge: Cambridge University Press.

MERTON, Robert K. (1938): Science, Technology and Society in Seventeenth Century England. *Osiris*, roč. 4, s. 360–632.

MEYERHOF, Max (1926): New Light on Hunain Ibn Ishaq and his Period. *Isis*, roč. 8, č. 4, s. 685–724.

MEYERHOF, Max (1935): Ibn An-Nafis (XIIIth cent.) and his theory of the lesser circulation. *Isis*, roč. 23, s. 100–120.

PORMANN, Peter a SAVAGE-SMITH, Emilie (2007): *Medieval Islamic Medicine*. Georgetown: Georgetown University Press.

SABRA, Abdelhamid I. (1987): The Appropriation and Subsequent Naturalization of Greek Science in Medieval Islam: A Preliminary Statement. *History of Science*, roč. 25, s. 223–243.

SABRA, Abdelhamid I. (1996): Situating Arabic Science. Locality versus Essence. *Isis*, roč. 87, č. 4, s. 654–670.

SALIBA, George (2007): *Islamic Science and the Making of the European Renaissance*. London and Cambridge: The MIT Press.

SANDLER, I. (1979): Some reflections on the Protean Nature of the Scientific Precursor. *History of Science* 7/1979, s. 170–190

SAVAGE-SMITH, Emilie (1988): Gleanings from an Arabist's Workshop: Current Trends in the Study of Medieval Islamic Science and Medicine. *Isis*, roč. 79, č. 2, s. 246–266

SHAPIN, Steven (1992): Discipline and Bounding: The History and Sociology of Science as Seen through the Externalism-Internalism Debate. *History of Science*, roč. 30, s. 333–369.

SCHACHT, Joseph (1950): Max Meyerhof. *Osiris*, roč. 9, s. 7–32.

SCHACHT, Joseph (1957): Ibn al-Nafis, Servetus and Colombo. *Al-Andalus*, roč. 22, č. 2, s. 317–336

SPOERHASE, Carlos (2008): Presentism and Precursorship in Intellectual History. *Culture, Theory and Critique*, roč. 49, č. 1, s. 49–72

ŠPELDA, Daniel (2009): *Proměny historiografie vědy*. Praha: Filosofia, nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR.

ULLMANN, Manfred (1997): *Islamic Medicine*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

WILSON, D. B. (2000): The Historiography of Science and Religion. In: Ferngren, G. B. (ed.): *The History of Science and Religion in the Western Tradition. An Encyclopaedia*. New York and London: Garland Publishing INC, s. 2–11.

Internetové zdroje

Internalist/Externalist Historiography from Encyclopedia of the Scientific Revolution from Copernicus to Newton: www.boorags.com/tandf/internalistexternalist-tf/, 20. 12. 2012.

Summary

The aim of this paper is to explore and discuss the approaches of historians of Arabic-Islamic science to the internalism/externalism problematic. The introductory part seeks to elucidate the very terms of internalism and externalism and bring out their characteristic features and content. Further, it looks at the emergence of the internalism/externalism dichotomy in

the history of science and points to the ways in which the dichotomy has gradually been overcome. It traces the rise of eclecticism starting roughly in the 1960s, which contributed to replacing extreme internalist or externalist positions by a more moderate approach. The 1990s finally saw the end of the internalist/externalist debate as the representatives of professional history of science started considering external social factors as an inseparable part of their research.

Attention has been paid to some problems accompanying not only academic debates concerning internalism and externalism but also historiographical practice. The main part of the paper examines selected works of a number of historiographers dealing with the history of medieval Arabic/Islamic science and medicine. The principal goal of our analysis was to map and describe the prevailing approaches the authors of these works applied to the study of history of the above mentioned discipline. The investigation has shown that the representatives of the first generation of professional historians of science, such as Max Meyerhoff or Joseph Schacht, predominantly used the internalist approach. Their studies consist for the most part of a large number of facts or pieces of information presented in the form of lists or descriptions, without any apparent attempt at indicating a broader socio-cultural context. These authors seem to implicitly presuppose a cumulative, progressive growth of scientific knowledge and their attention is therefore mainly focused on the rise, development and transmission of ideas and theories, as embodied in the works and treatises of individual scholars. A similar approach is used by Manfred Ullmann, even though the results of his research into the history of medieval Arabic/Islamic medicine were published in the 1970s, when the eclectic attitude, bringing together both the cognitive, internal and external social factors became increasingly popular.

A plausible explanation of this state of play is given by Emilie Savage-Smith, who presents us with reasons for the field to be "underdeveloped and antiquated" in comparison with other historiographical disciplines. Emilie Savage-Smith herself adopts a different approach displaying more interest in the broader background of scientific development. She pays attention to topics such as regional diversity of medical practice, medical training, gender issues, etc.

A. I. Sabra ranks among those historians, who strive to reassess the traditional view of Western scholars toward Arabic/Islamic science, according to which it was merely a holding ground for Hellenistic and Byzantine ideas, later to be taken over by the Western world. Sabra considers Arabic/ Islamic science as one of the manifestations of the creative force of the Arabic/Islamic civilization and while studying it, he exploits an externalist approach. Among other things, he gives special consideration to concrete places and periods of time, the role of institutions and scientific communities, the place of patronage in the development of science etc.

The last section of our study deals with selected works of two historians of Arabic/Islamic medicine who write their works in Arabic. Both Islam Subhi al-Mazini and Ali bin Abdallah al-Dafaa aim at advocating the originality and independence of Arabic/Islamic sci-

ence and medicine in the first place. In line with this effort they look for Arabic/Islamic precursors of various medical discoveries the credit for which has often been given to Western scholars. The authors' approach to the study of Arabic/Islamic medicine is mainly internalist, nevertheless, some consideration is given also to external influences illustrating the conditions in which science prospered. In this context, the role of Islamic religion is believed to be of vital importance.

Martin Pitař a Sandra Štollová

Indonésie v roli nastupující mocnosti¹

Abstract

The aim of this article is to briefly introduce the issue of emerging powers in the international system, and then analyze the prototype of Indonesia as a theoretical concept. The emerging powers begin to speak in connection with the transformation of the nature of the international system, especially after the Cold War. At this time, a transformation of traditional Western dominance and the system will change into a form that is often called postmodern. The global expansion of the capitalist economy works among other things as a motor to increase the economic growth of countries that played a minor role before the collapse of bipolar arrangements in the international system. Populous countries such as China, India, Indonesia, Brazil and others showing a rapid economic growth and thus become not only important trading partners of the traditional Western powers, but above all also major players in the international system. The present text will, in its first, theoretical part, present the issue of emerging powers, a distinguishing theoretical concept in connection with the issue of usage. The second part is then a case study of Indonesia as an example of an emerging power with a focus on economic and foreign political characteristics of the country. This section will also acknowledge the theoretical framework connected with

1) Text vznikl za podpory Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni v rámci projektu SGS-2013-30.